

IŠ KUR KILĖS *KÌBIRAS* (*KIBÌRAS*)

Dėl lietuvių kalbos žodžio *kibìras* kilmės yra pareikšta ne viena nuomonė. Kazimiero Būgos akis šis žodis patraukė pirmiausia dėl kirčiavimo. „Lietuvių kalbos žodyno redaktoriaus pranešime“ jis nurodė, kad leidžiami žodynai nepažymi žodžio kirčio ir kirčiuotųjų balsių priegaidės: „iš tokių žodžių ir norėdamas nesužinoti, kaip reikia ištarti vienas ar kitas retesnis žodis. Imkim, reikia kam sužinoti, kaip tariaimi šie žodžiai [...] *kibirai* „viedrai“ ir *kibirai* „treškos“ (medžio) nuobiros, šatrai“ (*Lietuva*, 1921, Nr. 91). Toliau yra rašęs, kad „[g]erame žodyne rastumėm atsakymą, kad reiktų tarti [...] *kibìrai* „viedrai“ ir *kibiraĩ*“ (Būga 1959: 379). Kirčiavimo ir semantikos skirtumu remiantis, *Lietuvių kalbos žodyne* nurodoma homonimų pora: 1 *kìbìras* (*kibìras*) „smulki sausa šakelė, žabarai, virbas“ (dėl kilmės žr. Smoczyński 2007: 283) ir 2 *kibìras* „indas vandeniui semti ir nešti iš šulinio“ (LKŽ V 1959: 725); dėl kirčiavimo *kibìras* „vandens iš šulinio traukiamas indas“ plačiau žr. Vitkauskas 2006: 125. *Dabartinės lietuvių kalbos žodyne* (1972, 1993, 2004, 2006) pateikiami 2 kirčiavimo variantai: *kibìras* ir *kibìras*. Valstybinės lietuvių kalbos komisijos nutarta pagrindiniu kirčiavimo variantu laikyti *kibìras* (3b), o šalutiniu – *kibìras* (2).

Straipsnyje „Slavų–baltų etimologijos“ K. Būga aiškino ir šio žodžio kilmę: lietuvių *kibìras* = prasl. *čъbъrъ*. Priesagą *-ira-s* gretino su žodžiu *inkst-iras*, *bimb-iras* priesaga (Būga 1958: 326). Kitaip žodžio *kibìras* kilmę yra bandęs aiškinti Viktoras Kamantauskas, lietuvių kalbininkas, vertėjas (1899–1951). Jis yra parengęs *Trumpą lietuvių kalbos kirčio mokslą* (I–II, 1928–1929), skolinių ir jų lietuviškų atitikmenų žodynėlį *Kalbėkime lietuviškai* (1933). *Trumpame lietuvių kalbos netaisyklingumų ir barbarizmų žodynyje* (1928) V. Kamantauskas pateikia barbarizmų rašybos ir kirčio netaisyklingumų, abejotinių arba neteisingai kalbos taisytojų taisomų žodžių žodynėlį, skiriamą „paprastajai visuomenei ir moksleiviams“. Taisymus grindžia K. Būgos ir Rygiškių Jono, F. Kuršaičio, P. Skardžiaus, senųjų autorių M. Daukšos, K. Sirvydo, S. Daukanto, M. Valančiaus nuomonėmis. Apie žodžio *kibìras* kilmę jis rašo: „*Kibìras*, kuriuo kalbos lietuvinčiai liepia va-

duoti „svetimybę“ *viedrą*, yra toks pat nelietuviškas, kaip ir *viedras* (atėjęs iš žydų kalbos).“ (Kamantauskas 1928: 35).

Apie V. Kamantausko žodynėlį netruko atsiliepti Jonas Jablonskis, Rygiškių Jono slapyvardžiu išleidęs žodynėlio komentarų rinkinį (*Mūsų kalbos žodynėlio dalykai*, 1929). Nesileidžiant į platesnę J. Jablonskio atskirų pastabų apžvalgą, galima pasakyti, kad V. Kamantausko taisymuose kalbininkas neretai pasigenda išsamesnio nuomonės argumentavimo. Jis reikalauja „būti kalbesniam“, t. y. duoti daugiau gyvų kalbos vartosenos pavyzdžių, iliustracijų; sako ne visai supratęs taisytojo argumentus; kartais parodo, kad taisymų autorius ne visur teisus, nes neįžvelgia tarmių ar darybos lyčių skirtumų; primena, kad kai kurių S. Daukanto, F. Kuršaičio pavyzdžių tinkamumą reikėtų vertinti kritiškai ir pan. Tai rodo ir kalbininko nuomonė apie *kibiras* kilmę.

J. Jablonskis suabejojo žodžio *kibiras* kilmės aiškinimu, autoriaus teiginį vertino skeptiškai: „Autorius *kibirą* kildo, matyti, iš žydų kalbos, tik nepasako, iš kurio dabartinio žydų žodžio jis yra susidaręs. Šita autoriaus naujiena man tikrai yra netikėta. Prieš imant taip griežtai tvirtinti apie *viedrą* (slav.) ar *kibirą*, autoriui reikėjo tas tvirtinimas bent kuo aiškiai paremti.“ (Rygiškių Jonas 1929: 44–45). Taigi tokį neargumentuotą žodžio kilmės aiškinimą J. Jablonskis laiko „naujiena“, tačiau pats žodžio kilmės netikslina.

Kaip rodo lietuvių kalbos žodynai, *kibiras* (*kibiras*) yra vakarų aukštaičių žodis, randamas Mažosios Lietuvos žodynuose – XVII a. rankraštiniame vokiečių–lietuvių kalbų žodyne *Lexicon Lithuanicum*: Eimer wiedras, *kibiras* 33a.; Schöpfffeymer *kibirras* 76a. *Lietuvių kalbos žodyne* jo fiksavimo istorija pradedama nuo XVII a. žodyno *Clavis Germanico-Lithvana*: Eimer. Wèdras, ô. M. *Kibbiras*, ô. M. C I 23 (bet čia esančioje biblinėje iliustracijoje randamas tik *wiedras*, kaip ir Konstantino Sirvydo žodynuose). Žodis *kibiras* taip pat yra Jokūbo Brodovskio, Pilypo Ruigio, Kristijono Gotlybo Milkaus, Georgo Heinricho Ferdinando Nesselmanno, Fridricho Kuršaičio ir vėlesniuose žodynuose, Antano Juškos dainose, Augusto Schleicherio, Augusto Leskieno ir Karlo Brugmanno lietuvių tautosakos rinkiniuose. Užrašytas jis ir paties Jono Jablonskio (LKŽ V 1959: 725), šiandien visuotinai vartojamas bendrinėje kalboje.

Kodėl V. Kamantauskas žodį *kibiras* kildino iš žydų kalbos? Pažiūrėkime, kas galėjo būti jo šaltinis jidiš kalboje. Pats žydų kalbos žodis *emer* „kibiras“ (← vok. *Eimer*) tiesiogiai su lietuvių kalbos *kibiras* nebuvo siejamas (Jankelovičius, Kačergis 1940). Žydų kalbos žodis *ceber* „žemas su ąsomis medinis indas“, kuris greičiausiai asocijavosi su lietuvių *kibiras*,

randamas mūsų laikų jidiš žodynuose, pavyzdžiui: *Русско-еврейский (idiš) словарь* [...], 1984: 60, 619; *cyber* = *ceber* = *ciber* „цэбар“ (Астравух 2008: 202); plg. lenkų kalbos *ceber*, *cebr*. Lietuvių kalboje žinomi šio skolinio variantai *cābaras*, *càberis* ir *cabařkas*, *cèberas* „žemas su ąsomis medinis indas, rėčka, puskubilis“, taip pat *cèberis*, *cēberis*, *ceberyš*, *cebeřkas*, *cēbras*, *cèbras* 1 žr. *ceberas*, 2 *bidonas* (LKŽ II 1969: 8). Lenkų kalbos *ceber*, *cebr* kilmė aiškinama nevienodai. Aleksandras Brückneris rašo, kad lenkų kalbos *ceber* neturi nieko bendra su vokiečių kalbos *Zuber*, *Zober*, tik apgaulingai panašus su lietuvių kalbos šaknimi *kib-* „kaboti, kibti, kyboti“ (Brückner 1989: 56, 107). Tačiau polonizmas *ceber*, *cebr* kildinamas iš vokiečių aukštaičių tarmės žodžio *zuber*, *zuibar* (sudurtinis žodis *zwei* „du“ + *beran* „nešti“) (Duden 2001: 952; Paul 2002: 1211); plg. taip pat *Zuber* „didelis dvišis indas vandeniui“, kitaip nei *Eimer* „kibiras“ (Pfeifer 1995: 1624). Pasak M. Fasmerio, slavų forma *čьbьrь* susijusi su lietuvių *kibiras* „ведро“. Naujausiuose lenkų etimologijos žodynuose nurodoma, kad *ceber* neturi nieko bendra su lietuvių *kibiras*, pažymima, kad *kibiras* yra tik „prie šulinio svirties nuolat kabantis semiamasis indas“ (Bańkowski 2000: 109).

Taigi *kibiras* (*kibiras*) – neabejotinai lietuviškas žodis.

LITERATŪRA

- Bańkowski A. 2000: *Etymologiczny słownik języka polskiego*. Tom I, A–K, Warszawa: Wydawnictwo naukowe.
- Brückner A. 1989: *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Warszawa: Wydawnictwo wiedza powszechna.
- Būga K. 1958: Славяно-балтийские этимологии. – *Rinkiniai raštai* 1, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla.
- Būga K. 1959: Lietuvių kalbos žodyno redaktoriaus pranešimas. – *Rinkiniai raštai* 2, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla.
- Duden 2001: *Duden das Herkunftswörterbuch. Etymologie der Deutschen Sprache*, 3. völlig neu bearbeitete und erweiterte Auflage. Duden Verlag.
- Fraenkel E. 1962: *Litauisches etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg–Göttingen.
- Jankelovičius Ic., Kačergis S. 1940: *Kišėninis Lietuvių Kalbos Raktas. Žydiškas–lietuviškas Žodynas*. Stud. Ic. Jankelovičiaus ir S. Kačergio leidinys, Kaunas: C. Kagano spaustuvė.
- Kamantauskas V. 1928: *Trumpas kalbos netaisyklingumų ir barbarizmų žodynelis*, Kaunas: Valstybės spaustuvė.
- LKŽ 1969: *Lietuvių kalbos žodynas* 2. Atsak. redaktorius J. Kruopas, Vilnius.
- LKŽ 1959: *Lietuvių kalbos žodynas* 5. Atsak. redaktorius K. Ulvydas, Vilnius.

- Paul H. 2002: *Deutsches Wörterbuch. Bedeutungsgeschichte und Aufbau unseres Wortschatzes*. 10. überarbeitete und erweiterte Auflage von Helmut Henne, Heidrun Kämper und Georg Objartel, Max Niemeyer Verlag, Tübingen.
- Pfeifer W. 1995: *Etymologisches Wörterbuch des Deutschen*, Deutscher Taschenbuch Verlag, München.
- Rygiškių Jonas 1929: *Mūsų kalbos žodynėlio dalykai. Atskiras pastebėjimas dėl V. Kamantausko „Trumpo kalbos netaisyklingumų ir barbarizmų žodynėlio“*, Kaunas: Tulpės B-vės leidinys.
- Smoczyński W. 2007: *Etymologiczny słownik języka litewskiego*, Wilno.
- Vitkauskas V. A. 2006: Žodžių istoriją iškreipiame. – *Acta Linguistica Lithuanica* 55, 125–126.
- Астравух А. 2008: *Ідвыш-беларускі слоўнік*, Мінск: Медисонт.
- Фасмер М. 1986: *Этимологический словарь русского языка*. Том II, Москва: Прогресс.

Gauta 2010 10 26

ON THE ORIGIN OF *KÌBIRAS* (*KIBÌRAS*)

S u m m a r y

The article discusses the origin of two Lithuanian homonyms, namely, 1. *kìbiras*, *kibìras* ‘a small dry twig, a dry branch’, and 2. *kìbiras* ‘a container to carry water and draw it from a well’ (*Lietuvių kalbos žodynas*, 1959, vol. V). The Dictionary of Contemporary Lithuanian (*Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*, 2006) gives two stress variants for the second homonym: *kìbiras*, *kibìras*. The dictionaries of Lithuanian provide convincing evidence testifying to the Lithuanian origin of the word. This word originates in the Western Highlanders (Aukštaitian) subdialect, it has also been traced in some dictionaries that were published in the 17th c. in the Prussian Lithuania, or Lithuania Minor, is found in dictionaries and folklore collections. Moreover, the word belongs to the general lexicon of current Lithuanian. Etymologists K. Būga (1958, 1959), E. Fraenkel (1962), A. Brückner (1989), M. Vasmer (1986), and A. Bańkowski (2000) suggest different interpretations of its origin: OSlav. *čьbьrь* (< OHG *zwibar*) and Lith. *kib-ti* „an.?“, *kyb-oti* „an.?”

VINCENTAS DROTVINAS

Vilniaus pedagoginis universitetas

T. Ševčenkos g. 31, LT-03111 Vilnius

drotvinas@vpu.lt